

Aktuálne precedentné fenomény v slovenských a španielskych médiách

Jana Hlopková, Filozofická fakulta PU, jana.hlopkova@smail.unipo.sk

Kľúčové slová: precedentné fenomény, precedentné texty, precedentné mená, precedentné situácie, precedentné výpovede

Palabras clave: fenómenos precedentes, textos precedentes, nombres precedentes, situaciones precedentes, frases precedentes

1 Precedentné fenomény

Precedentné fenomény sú „lingvokultúrne jednotky, ktoré sú v konkrétnom etnokultúrnom prostredí natoľko ustálené a známe, že vytvárajú stabilné sociálno-komunikačné modely ako hodnotové východisko pri opise aktuálnych reálií“ (Sipko, 2011, s. 35). Ide o jazykové formy, ktoré kódujú etnokultúrnu informáciu a „v originálnom texte [...] vyvolávajú dojem prirodzenosti“ (Kožel'ová, 2011, s. 31). „Kultúrny aspekt je jedným z dominantných faktorov“ pre dekódovanie významu jazykových výrazov. (Michalčíková, 2012, s. 89) Podľa Virostkovej pojem precedentný fenomén „spája rozličné javy precedentnosti“ (2008, s. 259) Sipko hovorí o precedentných textoch, menách, situáciách a výpovediach. (2011) Precedentné fenomény možno členiť na **verbálne** a **neverbálne**, ktoré zahŕňajú výtvarné, hudobné diela a pod. (Virostková, 2008; Adamka, 2008) Adamka uvádza medzi verbálnymi precedentnými fenoménmi **precedentné meno, precedentný údaj a precedentnú výpoveď**, „ktoré verbalizujú **precedentný text** alebo **precedentnú situáciu**“. (2008, s. 6) [zvýraznené J.H.]

V. V. Krasnych (2002, s. 50-58 in Virostková, s. 259) člení precedentné texty podľa šírky ich precedentnosti na: **sociálno-precedentné, národno-precedentné a univerzálno-precedentné**. „Precedentný text i precedentná situácia sa uchováva v pamäti národa/sociálnej skupiny ako invarianty a môžu byť v prípade potreby určitým spôsobom verbalizované – prerozprávané, priblížené opisom, vymenovaním charakteristických atribútov.“ (Adamka, 2008, s. 6)

Lingvokulturologický výskum obracia pozornosť na **konotačnú zložku** jazykových výrazov rôznej štruktúry, „keďže jej dekódovanie je [...] kľúčom pre adekvátne pochopenie textu“. (Sipko, 2011, s. 38)

2 Precedentné fenomény v slovenčine a španielčine

Cieľom tohto príspevku je priblížiť aktuálne precedentné fenomény v slovenských a španielskych médiách, zhodnotiť ich dekódovateľnosť pre recipientov skúmaných prostredí a priblížiť ich jazykovo-kultúrne pozadie. Rozhodli sme sa oprieť o vyššie spomínanú klasifikáciu podľa V. V. Krasnych, ktorý rozlišuje sociálno-precedentné, národno-precedentné a univerzálno-precedentné fenomény, ktorá nám pomôže odhaliť existenciu medzijazykových a medzikultúrnych ekvivalentov (Virostková, 2008; Sipko, 2011)

2.1 Precedentné mená

„Precedentné meno je konkrétne meno spojené s precedentným textom [...] alebo s precedentnou situáciou.“ (Adamka, s. 6) Ako precedentné meno môže vystupovať vlastné meno reálnej [...], resp. imaginárnej [...] osoby, alebo iné vlastné pomenovanie spojené s

precedentnou situáciou/precedentným textom (Adamka, s. 6) Funkciu precedentného mena môžu plniť mytologické, historické aj súčasné osobnosti.

Z **historických precedentných mien** spomenieme francúzsku bojovníčku proti Angličanom Janu z Arku, známu aj ako Panna orleánska, s ktorou asociujú ukrajinskú političku Juliu Tymošenkovú slovenské aj španielske médiá.

- *Jana z Arku oranžovej revolúcie* [preklad J.H. *La Juana de Arco de la Revolución Naranja*] (elpais.com, 12.10.2011)

Nasledujúci príklad využíva **mytologické precedentné meno**, ktoré verbalizuje precedentnú situáciu a odkazuje na starogrécku báj o skrinke, ktorú dostala Pandora od bohov a vypustila z nej na svet zlo a utrpenie. V slovenských novinách sú tieto asociácie aplikované na súčasnú politickú situáciu a problémy s transparentnosťou zmlúv. Vzhľadom na skutočnosť, že grécka kultúra mala značný vplyv na vznik modernej európskej kultúry, ide jednoznačne o univerzálny precedens v európskom meradle, z čoho vyplýva, že aj španielsky novinár má k dispozícii rovnaké asociácie nezávislé od národa.

- *Prípadné otváranie zmlúv by mohlo podľa niektorých politikov otvoriť Pandorinu skrinku.* (hnonline.sk, 23.10.2011)

V slovenskom kultúrnom prostredí je dominantnou postavou Jánošík. Legendami opradený zbojník, ktorý bohatým bral a chudobným dával, bol inšpiráciou pre mnoho diel literárnej a filmovej tvorby. A práve táto črta jeho správania bola využitá na pomenovanie novej dane, ktorá by sa mala na Slovensku zaviesť.

- *Fico: Na Slovensku je potrebné zavádzať Jánošíkove dane. Smer chce zaviesť dane pre bohatých.* (ekonomika.sme.sk, 04.11.2011)

Slovensko však nie je jedinou krajinou, ktorá v súčasnej ekonomickej situácii uvažuje o zavedení dane pre bohatých. V prípade iných krajín sa v tlači bežne stretávame s pomenovaním *daň Robina Hooda*, ktoré slúži ako synonymum k *Jánošíkovým daniam*. Obidve jazykové formy sú založené na asociáciách s ľudovými hrdinami, ktorí ochraňovali chudobných ľudí, no Jánošík je z pohľadu človeka situovaného mimo slovenského kultúrneho prostredia a reálií nedekodovateľnou jazykovou jednotkou. Oproti tomu anglický Robin Hood zo Sherwoodského lesa nepredstavuje problém pri dekódovaní informácie, pretože vedomosť o ňom ďaleko prekračuje hranice Anglicka. Univerzálnosť spomínaného pomenovania dokumentujeme príkladmi zo slovenských a španielskych internetových novín.

- *Sarkozy chce daň Robina Hooda* (sme.sk, 30.01.2012)
- *Štyridsať španielskych poslancov žiada uplatnenie dane Robina Hooda* [preklad J.H. *Cuarenta parlamentarios españoles piden la aplicación de la tasa Robin Hood* (elpais.com, 23.06.2011)]

Ako píše Sipko „popri historických precedentných menách vstupujú do etnokultúrnej komunikácie precedentné mená súčasných známych činiteľov spravidla v ironizovanej konotačnej podobe.“ (2011, s. 48) Kategória mien súčasných osobností, ktoré sú verejnosti dobre známe je bohatým zdrojom asociácií. Významný podiel v tejto kategórii majú športovci, ktorí sú považovaní za svetové špičky. Medzinárodný rozmer ich známosti z nich robí univerzálne zdroje použiteľné v obidvoch skúmaných jazykových a kultúrnych prostrediach.

- *Djokovič, nový Nadal* [preklad J.H. Djokovic, *el nuevo Nadal*. (elpais.com, 04.07.2011)]

Pred viac ako rokom bol ešte srbský tenista Novak Djokovič prirovnávaný k svetovému rekordérovi na antuke Španielovi Rafaelovi Nadalovi, dnes sám stojí na čele svetového rebríčka. Do hry tu vstupuje otázka **životnosti precedentných fenoménov**. Vzhľadom na rýchly vývoj športových udalostí vo svete by sme mohli uvažovať nad tým ako dlho môže figurovať jazyková jednotka ako precedens. Na základe tohto konkrétneho

príkladu (*nový Nadal*) a športového postupu srbského tenistu Djokoviča by sme mohli v blízkej dobe očakávať, že nahradí Španiela Nadala v roli precedentného mena.

- *Take je nový japonský Messi* [preklad J.H. *Take es el nuevo " Messi japonés "* (nuevofutbol.com, 25.11.2011)]

Súčasnou futbalovou jednotkou je Argentínčan Lionel Messi. Dôkazom toho je aj prirovnávanie mladých futbalových talentov k hráčovi klubu FC Barcelona, ktorý sa v polovici decembra 2012 preslávil aj prekonaním 40-ročného gólového rekordu Nemca Gerda Müllera z roku 1972.

Ako kontrast ku predchádzajúcim dvom príkladom môže z pohľadu životnosti stáť nasledujúci príklad:

- *Maďarský Maradona z Felcsútu je ctiteľom Slovenska* (pravda.sk, 24.07.2012)

Obsahom článku pod týmto názvom je informácia, že maďarský premiér Viktor Orbán je ostro kritizovaný opozíciou kvôli investovaniu peňazí do povznesenia maďarského futbalu. Asociácia s Diegom Maradonom je ironického charakteru. Napriek tomu chceme upriamiť pozornosť na to, že Maradona funguje ako precedentné meno v oboch jazykových prostrediach už veľmi dlho, pričom ponúka pozitívne aj negatívne asociácie vychádzajúce zo životného príbehu „Zázračného dieťaťa“.

Z oblasti politiky uvidíme príklad, ktorý sme zaznamenali na slovenskom internetovom portáli po voľbe policajného prezidenta v roku 2010.

- *Novým policajným šéfom je slovenský Cattani Spišiak* (aktualne.atlas.sk, 20.07.2010)

Jaroslava Spišiaka a inšpektora Cattaniho z talianskeho seriálu Chobotnice spája boj proti mafii. Ide o jednotku interpretovateľnú pre slovenského aj španielskeho recipienta.

V internetovom vydaní španielskeho denníka El Mundo sme našli zaujímavý príklad použitia precedentného mena, pri ktorom nepredpokladáme dlhú životnosť. Jeho dekódovateľnosť je pre príslušníkov skúmaných jazykových a kultúrnych prostredí úzko spojená so sledovaním aktuálneho politického diania v Európe, konkrétne s prijímaním protikrizových opatrení.

- *Ludová strana [PP] hľadá svoju Elsu Fornerovú* [El PP busca a su Elsa Fornero (El Mundo, 01.04.2012)]

Správne interpretovanie príkladu sa opiera o vedomosť, že ministerka práce talianskej úradníckej vlády Elsa Fornerová sa na tlačovej konferencii po mimoriadnom zasadnutí vlády v decembri 2011 pri slovách o nutnej obete penzistov pri dôchodkovej reforme rozplakala. To využil španielsky novinár, aby naznačil potrebu empatie v španielskej vláde, ktorá tiež prechádza zložitým obdobím ako väčšina Európy.

Podobným politickým precedentným menom, ktoré bolo aktuálne v súvislosti s francúzskymi prezidentskými voľbami 2012 je Carla Bruniová, ktorú vo funkcii prvej dámy Francúzska od mája vystriedala Valérie Trierweilerová, francúzska novinárka a partnerka prezidenta Francois Hollandea.

- *Nová Carla Bruniová. Novinárka Valérie Trierweilerová sa už vidí ako nová prvá dáma Francúzska* [La nueva 'Carla Bruni' La periodista Valérie Trierweiler ya se imagina como la nueva primera dama francesa.] (elmundo.es, 17.10.2011)

2.2 Precedentné texty

Pojem precedentný text zaviedol J.N. Karaulov. (Sipko; Adamka; Virostková) G.G. Slyškin uvažuje v rámci precedentných textov o textoch, ktoré sú precedentnými len pre istú sociálnu skupinu, napríklad študentov. Tiež berie do úvahy obdobie, počas ktorého sú texty precedentné. (Virostková, 2008) „Precedentný text je dobre známy ľubovoľnému členovi zo strednej vrstvy národno-kultúrnej spoločnosti.“ (Virostková, 2008, s. 259) Odkazovanie k precedentnému textu môže prebiehať pomocou precedentnej výpovede alebo precedentného mena, „ktoré sú s týmto textom spojené“. (ibid.) Rôzne diela umeleckej literatúry, texty piesní,

reklám, anekdoty, politické a publicistické texty môžu byť precedenčnými textami, ku ktorým sa obracia pozornosť. (ibid.)

Začiatok roka 2012 poznačila smrť speváčky Whitney Houstonovej, ktorú našiel mŕtvu ochrankár v hotelovej izbe. Španielski novinári reagovali na túto tragickú udalosť použitím dvoch precedenčných textov. V prvom prípade ide o modifikáciu textu titulnej piesne k známemu filmu *Bodyguard*, v ktorom speváčka stvárnila hlavnú úlohu.

- *Whitney, we will always love you.* (ELPAÍS.com, 12.02.2012)
V druhom prípade je prítomná alúzia na dielo G. Garcíu Márqueza *Kronika vopred ohlásenej smrti* a správna interpretácia je podmienená literárnou znalosťou.

- ***Kronika vopred ohlásenej smrti.*** V rovnakom roku ako vyhrala všetky ceny vďaka piesni „I Will Always Love You“, sa Houstonová vydala za Bobbyho Browna a začalo sa trápenie, v ktorom všetko stratila. [preklad J.H. *Historia de una muerte anunciada. El mismo año que ganó todos los premios gracias al tema 'I Will Always Love You', Houston se casó con Bobby Brown e inició el tormento en que lo perdió todo*] (ELPAÍS.com, 12.02.2012)

Nasledujúce príklady ťažia z literárnej vedomosti recipientov. Prvý vychádza zo slovenskej literatúry a využíva meno hlavného hrdinu rovnomenného románu Jozefa Cígera Hronského *Jozef Mak*, ktorý je symbolom utrpenia.

- ***Jozef Mak 21. storočia: Skutočný príbeh hrdinu z Youtube*** (sme.sk, 17.02.2012)

Rok 2012 priniesol aj kauzu odoberania detí slovenským rodičom v zahraničí, najmä v Anglicku. Jeden z prvých medializovaných prípadov sa týkal rodiny Čonkovicov, ktorým vzali okrem starších detí aj novorodenca. Už na prvý pohľad sme si všimli podobnosť ich priezviska s názvom známeho diela Fraňa Kráľa *Čenkovej deti* o živote chudobných ľudí. Asociácia so spomínaným dielom však nie je koncentrovaná iba vo fonetickej podobe priezviska, ale nájdeme ju aj v samotnom obsahu - matka Čenková a jej deti tiež zažili odlúčenie.

- ***Čenkovej deti. Matke nevrátili ani trojtýždňové batola.*** (TV JOJ, 16.08.2012)

Zo španielskej literárnej vedomosti vychádza nasledujúci iróniou nabitý príklad, ktorý v španielskych recipientoch evokuje šibalský román *Život Lazarilla z Tormesu, jeho príhody a nehody* [*La vida de Lazarillo de Tormes y de sus fortunas y adversidades*], ktorý vznikol ako protiklad k rytierskym románom a kóduje informáciu o človeku z okraja spoločnosti, ktorý sa ťažko pretĺka životom a je nútený uchýľovať sa k podvodu, aby prežil.

- *Niektorí členovia výboru vystupujú [...] ako moderní lazarillovia z Tormesu* [preklad J.H. *algunos consejeros actúan, en ocasiones, cual modernos lazarillos de Tormes.*] (elpais.com, 01.12.2011)

Počas Majstrovstiev sveta v hokeji v máji 2012 sme zaznamenali aj odkaz ku slávnemu románu Alexandra Dumasa *Traja mušketieri*, ktorý bol niekoľkokrát sfilmovaný, a teda je ľahko dešifrovateľný pre slovenského aj španielskeho recipienta. Pri zmienke o mušketieroch sa automaticky vynára slávne heslo „jeden za všetkých, všetci za jedného“.

- *Chára, Handzuš, Šatan, to je trojlístok slovenských mušketierov* (TV JOJ – Šport, 22.05.2012)

2.3 Precedenčné situácie

Precedenčný údaj je konkrétny údaj, ktorý „u nositeľov jazyka má schopnosť vyvolávať široké asociácie s historickými, politickými, spoločenskými a inými udalosťami a stavmi, s ktorými je nerozlučne spojený“. (Adamka, 2008, s. 7) Precedenčný údaj môže nadobúdať podobu číselných údajov (roky, dátumy) alebo všeobecných pomenovaní. (ibid.) Takým precedenčným údajom v skúmaných prostrediach je jednoznačne Černobyl'.

- *V roku 25. výročia najväčšej civilnej jadrovej katastrofy v histórii - výbuchu jadrovej elektrárne Černobyl', otriasa svetom strach o vývoj v japonskej jadrovej elektrárni Fukušima I.* (aktualne.centrum.sk, 25.04.2011)
Rok 2011 poznačil výbuch v japonskej jadrovej elektrárni Fukušima, o ktorom novinári automaticky informovali prostredníctvom asociácií s výbuchom v elektrárni Černobyl' pred štvrtstoročím (Hlopková, 2012):
- *„Černobyl' na steroidoch“.* (pluska.sk, 17.03.2011)
V januári 2012 došlo k potopeniu výletnej lode Costa Concordia pri pobreží Talianska. Reakciou v slovenských aj španielskych médiách bolo okamžité prirovnávanie k Titanicu. Tieto alúzie boli o to silnejšie, že v apríli tohto roku uplynulo sto rokov od spomínanej tragédie.
- *Costa Concordia, ďalší Titanic* [preklad J.H. *Costa Concordia, otro Titanic*] (elmundo.com, 15.01.2012)
- *Taliansky Titanic potopil kapitán* (etrend.sk, 18.01.2012)
Medzi slovenské precedентné situácie môžeme určite zaradiť nástenkový tender a kauzu Gorila. V prípade nástenkových tendrov išlo o netransparentné súťaže, ktorých výsledkom boli zmluvy na predražené služby alebo tovar od firiem blízkych politickým predstaviteľom. Kauza Gorila poznačila obdobie pred parlamentnými voľbami 2012 na Slovensku, keď unikol tajný dokument Gorila o sledovaní a korupcii v slovenskej politike. Slová *nástenka* a *gorila* sú vďaka uvedeným kauzám pre slovenského recipienta vysoko konotačné.
- *Na Slovensku budú vládnuť gorily, tvrdí Matovič* (hnonline.sk, 05.02.2012)
- *Radičová našla King Konga* (sme.sk, 17.03.2012)
Posledný príklad je názvom článku o veľkej kauze tendra Mokys na ministerstve obrany SR. Použitie postavy King Konga navodzuje porovnanie s kauzou Gorila.

2.4 Precedentné výpovede

Podľa Virostkovej patria „citácie z textov rôzneho charakteru [...] príslovia a podobne“ medzi precedentné výpovede. (2008, s. 260)

Plodným precedentným textom je Biblia, z ktorej vychádza aj nasledujúci príklad. Ide o ironickú obmenu známeho príslovia *Človek mieni, Pán Boh mení* aplikovanú na slovenskú politickú situáciu. Z hľadiska klasifikácie tu môžeme hovoriť o precedentnej výpovedi, ktorá odkazuje k precedentnému textu:

- *Človek mieni, premiér mení.* (TV Markíza – Na telo, 10.01.2010)
Ďalšie príklady majú tiež biblický pôvod a sú dekodovateľné pre príslušníkov obidvoch jazykových a kultúrnych spoločenstiev. Alúzia na smrteľné hriechy má akcentovať dôležitosť výpovede:
- *Sedem smrteľných hriechov tvorcu Facebooku* [preklad J.H. *Los 7 pecados capitales del creador de Facebook*] (ABC.es, 15.10.2010)
- *Päť smrteľných hriechov pri komunikácii so zákazníkom* (etrend.sk, 27.04.2010)
Nasledujúci príklad sa môže vyskytnúť v oboch jazykových a kultúrnych prostrediach pretože pramení z diela významného anglického spisovateľa a dramatika W. Shakespeara. Ide o precedentnú výpoveď, ktorá odkazuje k Hamletovmu monológovi o zmysle života :„Byť či nebyť“. Zatiaľ čo originál rieši otázku zmyslu života, náš príklad sa sústreďuje na rozhodnutie využiť volebné právo a pochádza z obdobia pred parlamentnými voľbami 2012.
- *Volieť či nevolieť, to je otázka* (sme.sk, 12.02.2012)
V súvislosti s balíkom protikrizových opatrení sme zaznamenali sa karikatúru, ktorá vyšla v denníku SME (03.06.2009) a zobrazuje v slovenskom prostredí známy výrok politika Jána Slotu, ktorý bol pôvodne namierený proti Maďarom, použitý v novom kontexte ako slogan pre boj proti kríze: *Proti kríze do tankoch*. Opäť ide o jednotku dekodovateľnú iba na pozadí slovenských politických reálií, konkrétne precedentnú výpoveď.

3 Záver

Výskum korpusu príkladov excerpovaných zo slovenských a španielskych médií ukázal, že spomedzi precedentných fenoménov sa v oboch jazykovo-kultúrnych prostrediach najčastejšie objavujú precedentné mená. Ich ďalší rozbor poukázal na skutočnosť, že v súčasných médiách sú zastúpené historické, mytologické aj súčasné precedentné mená. Najväčšiu skupinu zo spomínaných tvoria precedentné mená súčasných osobností, v rámci ktorej dominujú mená športovcov. Zároveň však treba dodať, že precedentné mená športovcov nemajú rovnakú životnosť ako mytologické alebo historické precedentné mená. Často u nich dochádza k rýchlej obmene, ktorá závisí od vývoja udalostí vo svete športu. Ďalším zistením je, že v korpuse prevládajú precedentné mená odkazujúce k precedentným situáciám (nový Nadal) nad precedentnými menami, ktoré verbalizujú precedentný text (slovenský Cattani Spišiak). Lingvokulturologický výskum umožňuje odhaľovať kulturologické osobitosti, ktorými precedentné fenomény kódujú realie v konkrétnej kultúre.

Použitá literatúra

- ADAMKA, P.: *Precedentné fenomény a dekódovanie zmyslu*. In: *Cizí jazyk v kontextu multikulturní Evropy* (sborník z mezinárodní konference). Ústí nad Labem: PF UJEP, 2008, s. 5 – 10. ISBN 978-80-7414-074-7
- HLOPKOVÁ, J.: *Porovnanie konceptualizácie pojmu kríza v slovenskom a španielskom prostredí*, Jazyk a kultúra, č.9/2012, roč. 3, Prešov, ISSN 1338-1148
- KOŽEĽOVÁ, A.: *Cudzí jazyky a medzikultúrna komunikácia – 1 Vzťahy, súvislosti a perspektívy*, Bratislava: Z-F Lingua, 2011 ISBN 9788089328673
- MICHALČÍKOVÁ, J.: *Stav komunitného tlmočenia na území Pyrenejského polostrova a u nás* in. *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium XVI*. s.89 ISBN 978-80-89328-77-2, Bratislava, 2012
- SIPKO, J.: *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturologie*, Prešov Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove: 2011, ISBN 978-80-555-0371-4
- SIPKO, J.: *Jazyková prezentácia hodnôt*, Jazyk a kultúra, 2010a, roč.1, č.3/2010 ISSN 1338-1148
- SIPKO, J.: *Etnokultúrne konotácie*, Jazyk a kultúra, 2010b, roč.1, č.3/2010 ISSN 1338-1148
- VIROSTKOVÁ, A.: *Precedentné fenomény v ruskej reklamnej tlači* In. BOČÁK, M. – RUSNÁK, J. (eds.): *Médiá a text II*, Prešovská univerzita v Prešove, 2008, ISBN 978-80-8068-888-2

Resumé

El presente trabajo está dedicado a la creación de fenómenos precedentes en los medios de comunicación de masas. Analiza los diferentes tipos de fenómenos precedentes (los textos precedentes, los nombres precedentes, las situaciones precedentes, las frases precedentes) a base del corpus eslovaco-español de los textos periodísticos actuales y pretende explicar su trasfondo lingüístico y cultural.